

Conferentieverlag

De Onderwijsresearchdagen 2001 in Amsterdam, 25-27 juni 2001

Inleiding

(J. Streumer, *Toegepaste Onderwijskunde, Universiteit Twente*)

Van 25 tot en met 27 juni vond onder auspiciën van de Vereniging voor Onderwijsresearch (VOR) en het Vlaams Forum voor Onderwijsresearch (VFO) de achtentwintigste aflevering plaats van de Onderwijsresearchdagen (ORD). De Onderwijsresearchdagen 2001 werden georganiseerd door de Universiteit van Amsterdam. Het SCO-Kohnstamm Instituut, het onderzoeksinstituut van de afdeling Pedagogiek en Onderwijskunde (POW), en het Instituut voor de Lerarenopleiding (ILO) hebben daartoe de handen ineen geslagen.

Het speciale thema van deze Onderwijsresearchdagen was: "Educatie in de grote stad: Kansen en Bedreigingen". Met deze titel wordt aangeduid dat grote steden in het algemeen door de aanwezigheid van een breed scala aan educatieve voorzieningen uitstekende onderwijskansen aan hun inwoners bieden, maar dat tegelijkertijd de *grote steden problematiek* belemmerend werkt op het verzorgen van kwalitatief goed onderwijs voor allen. Voor de eerste keer werd er dit jaar een naconferentie georganiseerd (op woensdagmiddag na de ORD) met dezelfde titel als het speciale thema. Meijnen gaat hier in zijn bijdrage op in.

Ook nieuw dit jaar was de mogelijkheid om te lunchen met interessante onderzoekers en werd er voor het eerst gereflecteerd op afgerond onderzoek van de Programmaraad voor het Onderwijsresearch (PROO).

Afgaande op het aantal geregistreerde deelnemers op 25 juni werd de ORD 2001 bezocht door 375 deelnemers. Dat is niet opvallend meer of minder dan andere jaren. De bezoekersaantallen schommelen al jaren rond de 400. Dat is niet slecht gelet op het feit dat de ORD de laatste jaren wordt belaagd door een toenemend aantal nationale en internationale conferenties op het gebied van onderwijs en opleiding.

De paper- en postersessies, fora en symposia waren gegroepeerd rondom tien thema's (waaronder "Educatie in de grote stad" en het nieuwe thema: "ICT en onderwijs").

In het verslag is ook nu weer gekozen voor een themagewijze aanpak. Gerapporteerd wordt over negen van de tien thema's. Het tiende thema ("Onderwijs en Samenleving") is helaas buiten de boot gevallen. De auteur(s) van ieder thema hebben uit het aanbod een eigen keuze gemaakt en pretenderen dus niet volledig te zijn.

Educatie in de Grote Stad: Kansen en Bedreigingen

(W. Meijnen, *Faculteit Maatschappij- en Gedragwetenschappen, Universiteit van Amsterdam*)

De instelling die de ORD organiseert, heeft het voorrecht een specifiek eigen thema aan de jaarlijks gebruikelijke toe te voegen. Amsterdam koos voor het thema "Educatie in de Grote Stad: Kansen en Bedreigingen". Het motief daarvoor was dat veranderingen op het gebied van educatie in grote steden vaak specifieke karakteristieken hebben, danwel dat ontwikkelingen zich hier het eerst openbaren. De organisatoren hebben bewust het thema niet beperkt tot eventuele extra problemen, maar hebben door de titel ook willen aangeven dat de grote stad extra kansen kan creëren voor individuen, groepen en organisaties. Onderzoekers werden uitgenodigd bijdragen te leveren aan onder andere de volgende onderwerpen: vormgeving en effecten van (experimentele) samenwerkingverbanden in hoger en voortgezet onderwijs, effecten van segregatie op aanbod, overdracht en opbrengsten van onderwijs, vormgeving van de brede basisschool en zijn varianten, onderwijsbeleid van en in grote steden. Min of meer een specificatie van het algemenere thema "Onderwijs en Samenleving". Op basis van de beoordeelde inzendingen zijn twee sessies van elk drie papers georgani-

seerd. Eén der sessies was geheel gewijd aan de voor- en vroegschoolse educatie.

Voorts is op de derde conferentiedag, min of meer als afsluiting een naconferentie georganiseerd. De doelstelling daarvan is omschreven als: "In deze naconferentie zullen primair diegenen die aan de verschillende vormen van educatie in de grote stad vorm geven, danwel daar beleidsmatig de voorwaarden voor scheppen aan het woord zijn. Daarnaast zijn uiteraard wel onderzoekers van de partij". De organisatoren hadden kennelijk het creëren van een discussieplatform voor beleidsmakers, uitvoerders en onderzoekers rondom enkele centrale thema's op het oog.

Drie minisymposia werden binnen dit kader georganiseerd: "Gemeentelijk onderwijsbeleid", "De 'verticalisering' van vbo en mbo" en "De relaties tussen hoger onderwijs en de grote stad". Bij het onderwerp "Gemeentelijk onderwijsbeleid" kwamen de onderwijswethouders van twee grote steden aan het woord en een staf lid van het Procesmanagement Primair Onderwijs (PMPO). Na een korte inleiding van elk ontstond een discussie met de zaal, waarbij de categorie onderzoekers zich uitdrukkelijk meldde. Het onderwerp "Verticalisering van vbo en mbo" werd ingeleid door een voorzitter van de centrale directie van een ROC, de directeur van een groot college voor V.O. en iemand van de directie BVE van het Ministerie van OCenW. Hier roerden zich vooral de beleids- en uitvoeringsdeskundigen. De inleidingen bij het derde thema: "Hoger onderwijs en de grote stad" werden verzorgd door een hoogleraar sociale geografie en een lid van het college van bestuur van een hogeschool. Het aantal toehoorders was hier helaas klein, maar de discussie levendig. De beide andere thema's kenden ongeveer dertig deelnemers. Hoewel buiten de kring van onderzoekers enige richtbaarheid is gegeven aan de naconferentie was het aantal dus niet groot. Dat levert tevens een aanbeveling voor een volgende keer op: werf uitdrukkelijker en intensiever onder de niet-onderzoekers want de meerwaarde van een dergelijk discussieplatform in de schaduw van een researchconferentie is voor de beoogde doelgroepen kennelijk niet onmiddellijk aansprekend. Voor de onderzoekers onder de deelnemers die dat nog niet

wisten, werd duidelijk dat beleid niet uitsluitend wordt gebaseerd op onderzoeksresultaten, maar dat deze in de beleidsdiscussie wel vaak een prominente rol spelen.

ICT en onderwijs

(E. van den Berg en P. Blijleven, Toegepaste Onderwijskunde, Universiteit Twente)

De jongste themagroep op de Onderwijsresearchdagen richt zich op informatie- en communicatietechnologie. Hierbinnen kan een rijk geschakeerd aanbod van inhoudelijke onderwerpen en van onderzoeksmethodieken een plaats vinden. Het accent lag dit jaar bij elektronische leeromgevingen en samenwerkend leren.

In een symposium over het ontwerpen van ICT-gebaseerde leeromgevingen zijn onderzoeken gepresenteerd van verschillende leeromgevingen waarin actief leren een belangrijke plaats inneemt. Zo beoogt het kidNET-project (De Vries) het internet in het basisonderwijs te integreren. Binnen lessen natuur en techniek proberen kinderen met behulp van het internet antwoord te vinden op hun vragen. Ter ondersteuning van het internetgebruik zijn een internetblad en een 'portal' ontwikkeld. Het internetblad helpt de leerlingen bij het formuleren van hun zoekvraag. De portal ondersteunt de kinderen bij het zoeken naar de antwoorden op hun vragen. Deze portal wil voorkomen dat leerlingen verdwalen op het WWW. Hierdoor kan het zoeken op het net gerichter plaatsvinden dan met een standaard zoekmachine mogelijk is. Hoe een en ander daadwerkelijk van invloed is op het 'web-based' leren van leerlingen is onderwerp van verder onderzoek.

Ook is een symposium georganiseerd rond ICT-tools voor onderwijskundig ontwerpen. Opvallend was dat het type ondersteuning dat ICT-ontwerpers kan bieden zeer gevarieerd is. Algemene richtlijnen zijn kenmerkend voor de CASCADE-projecten, hetgeen staat voor Computer Assisted Curriculum Analysis, Design and Evaluation (Nieveen e.a). ADAPT^{IT}, Advanced Design Approach for Personalised Training (De Croock, e.a.) richt zich specifiek op de

‘support’ bij het ontwerpen van gerichte ondersteuning van instructie in het domein van complexe taken. De softwarematige ondersteuning van het didactische management van leerprocessen binnen en buiten de school was onderwerp van een derde project (Mooij). De presentatie van dit project was nogal conceptueel van aard. Het ‘tool’-karakter verdween wat op de achtergrond. In onderzoek uit Vlaanderen (Secru; Lombaerts) stonden de opvattingen van auteurs, leraren en studenten over ‘e-learning’ en de rol van ICT centraal. De onderzoeken leverden een algemeen beeld op. Nogmaals werd duidelijk hoe belangrijk het is de gebruikers van meet af aan bij de ontwikkeling van digitale producten te betrekken. Indien dit niet gebeurt zijn grote ‘mismatches’ eerder regel dan uitzondering.

Naast de papers en symposia organiseerde deze themagroep ook een interactieve ICT workshop tijdens de lunch. Een goed initiatief dat een volgende keer een plaats in het reguliere programma verdient. Hoewel de coördinatoren nadrukkelijk uitgenodigd hebben om naast reguliere papers en symposia ook voorstellen in te dienen die meer gebruik maken van de mogelijkheden van ICT voor uitwisseling van informatie, zou dit volgend jaar nog meer aandacht mogen krijgen.

Het waardevolle van deze nieuwe themagroep is dat het een platform biedt voor onderzoekers, die zich primair op ICT richten. Ook veel jongere onderzoekers maakten van de gelegenheid gebruik om hun projecten vaak op uitstekende wijze (zowel qua vorm als qua inhoud) te presenteren.

Curriculum

(W. Kuiper, Toegepaste Onderwijskunde, Universiteit Twente)

Het thema “Curriculum” omvatte dit jaar vier symposia (inclusief een door de SLO georganiseerd kennissymposium), twee papersessies en een paneldiscussie. In deze bijdrage beperk ik me tot de sessies (symposia) die ik zelf heb kunnen bijwonen.

SLO-ers kom je weinig tegen op de ORD. Met deze traditie werd deze keer echter gelukkig gebroken. Verantwoordelijk daarvoor

waren Letschert en Hooghoff, die een kennissymposium organiseerden met als titel “Kenniss uitlokken, beheren en toepasbaar maken in de leerplanorganisatie SLO, in processen van adaptief gerichte en schoolnabije leerplanontwikkeling”. Zij gingen in hun presentatie onder meer in op een tweetal veranderingen die optreden in positie, intenties en werkwijzen van de SLO: 1) een verschuiving van niet alleen generieke leerplanontwikkeling naar ook meer schoolnabije leerplanondersteuning, en 2) een afnemende exclusiviteit van de taakstelling op het terrein van leerplanontwikkeling. Het eerste vindt zijn oorzaak in een verschuiving van structurele overheidsfinanciering naar een noodzaak tot markt oriëntatie. Het tweede blijkt uit de groei aan expertisecentra op het terrein van leerplanontwikkeling *naast* de SLO, onder meer op het terrein van wiskunde (Freudenthal Instituut), Nederlands en kunstzinnige vorming. Ook is er een toename van extern procesmanagement te bespeuren, met taken die parallel lopen aan die van de SLO (primair en voortgezet onderwijs, de lerarenopleidingen, techniek, milieu-educatie, ICT). Discussiant Van den Akker (Universiteit Twente) plaatste enkele kritische kanttekingen bij beide ontwikkelingen, met name bij het feit dat de SLO haar exclusieve positie als “gezaghebbende, landelijke denktank in leerplanzaken” aan het verliezen is. Juist in een dergelijke rol ligt zijns inziens de meeste toegevoegde waarde van het instituut. Hij pleitte voor een prominentere rol van de SLO in de landelijke coördinatie, uitlijning en afstemming van leerplanvoorstellen, voor een duidelijker bijdrage aan de internationale positionering van het leerplandebate, voor meer aandacht voor de leerplankundige doordenking van de implicaties van ICT in het onderwijs (een terrein waarop veel ‘hype’ wordt verkocht en de rol van de SLO wel erg volgend is), en meer gerichtheid op de samenwerking tussen leerplanontwikkeling en school-/docentontwikkeling.

Een ander symposium ging over “Onderzoekopdrachten in het natuurwetenschappelijk onderwijs”. Dit symposium stond onder voorzitterschap van Van der Valk (CDβ) en was belegd door een groep onderzoekers die zich bezighoudt met de vraag hoe het doen

van open onderzoek aan leerlingen onderwezen kan worden. Het symposium bouwde voort op een in 2000 uitgebracht themanummer van TD β , met als titel “Leren onderzoeken en ontwerpen”. De problematiek van het onderwijzen van het doen van open onderzoek speelt niet alleen in het hoger onderwijs - zoals blijkt uit een paper van Dierikx, Pilot en Goedhart over het reflecteren van studenten op onderzoek in het universitair chemie-onderwijs, en een paper van Buning en Thijs over het opleiden van onderwijsassistenten op het universitaire natuurkundepracticum -, maar ook in de Tweede Fase. Op deze sector, en daarbinnen op het scheikundeonderwijs in het VWO, had een bijdrage van Van Rens en Pilot betrekking. Het onderzoek waarover zij rapporteerden had betrekking op eisen die 4VWO-leerlingen stellen aan hun prestatie in een onderzoek en wat hen daarbij motiveert. Gegevens werden verzameld uit werkplannen en verslagen van en interviews met leerlingen. Het bleek dat slechts een klein aantal leerlingen hoge eisen stelt aan hun onderzoeksprestatie, maar dat de “wetenschappelijkheid” toeneemt als de praktijk anders uitpakt dan werd aangenomen in hun plan. Verder kwam naar voren dat leerlingen bij het doen van onderzoek met name gemotiveerd worden door vrijheid van handelen. Voor *leren onderzoeken* lijkt het, zo werd geconcludeerd, van belang leerlingen de gelegenheid te bieden zelf te plannen en deze plannen ook daadwerkelijk uit te voeren. De discussie over dit paper spitste zich toe op de wat weinig geïmpliceerde rol van de docent.

Van een geheel andere orde was het door Pieters (Universiteit Twente) georganiseerde symposium over “Kennishandeling en kennisdiffusie: de rol van subject en object in onderwijsonderzoek”. Centraal in het symposium stond de vraag hoe communicatie tussen onderwijskundig onderzoekers (als kennisproducenten) en professionals (als kennisconsumenten) kan worden bevorderd. Immers, bij onderwijsvernieuwingen (bv. het Studiehuis) blijkt die communicatie keer op keer zeer gebrekkig. Korthagen (IVLOS) belichtte deze problematiek vanuit het perspectief van “De lerarenopleiding als raakvlak tussen theorie en praktijk”. De centrale vraag

bij het opleiden van leraren moet zijn, zo stelde hij (daarbij verwijzend naar het in 2001 door hem in samenspraak met Kessels, Koster, Lagerwerf en Wubbels uitgebrachte boek “Linking practice and theory. The pedagogy of realistic teacher education”), hoe theorie en praktijk met elkaar kunnen worden geïntegreerd en niet of eerst begonnen moet worden met theorie of praktijk. Leraren hebben meestal andere behoeften en belangen dan handelen vanuit verantwoorde theorie. Kennis die functioneert in de praktijk is van wezenlijk andere aard dan conceptuele kennis (‘episteme’) en heeft het karakter van perceptuele kennis (‘phronesis’): persoonlijk gekleurde kennis die helpt om situaties snel in te schatten en het handelen daarop te baseren. Het opleiden en nascholen van leraren vraagt om werken op basis van reële situaties in hun context, aansluiten bij ‘Gestalts’ van leraren, stimuleren van reflectie en interactie bij leraren, samen met leraren ontwikkelen van theorie (‘phronesis’) in plaats van aanbieden van theorie (‘episteme’), en geïntegreerd werken. Brouwer (Hogeschool van Arnhem en Nijmegen) hield een pleidooi voor actieonderzoek als middel om de kloof tussen theorie en praktijk te overbruggen. Van den Akker (Universiteit Twente), als derde en laatste presenter, schetste welke mogelijkheden ontwerpgericht onderzoek biedt tot een vruchtbare wisselwerking tussen productie, diffusie en daadwerkelijke benutting van onderwijskundige kennis. In ontwerpgericht onderzoek wordt, zo betoogde hij, nadrukkelijk ingezet op samenwerking tussen onderzoekers en practici. Daarbij wordt via een cyclisch proces van ontwerpen en evalueren gestreefd naar de realisering van een drietal doelen: optimalisering van de te ontwerpen interventie, deskundigheidsbevordering van betrokkenen en kennisgroei via het articuleren en testen van ontwerpprincipes.

Een vierde symposium, tot slot, ging over discrepanties in (het debat over) onderzoeksresultaten omtrent de kwaliteit van het onderwijs in de exacte vakken in de periode van de basisvorming. Het symposium was georganiseerd door Boersma (CD β), Van den Akker (Universiteit Twente) en Kuiper (Universiteit Twente) en droeg als titel: “Kwaliteit van de basisvorming: goed, slecht of geen van

beide?”. De discussantenrol werd vervuld door Terwel (UvA) en Eijkelhof (CDβ). Aan de ene kant zijn er de resultaten van Third International Mathematics & Science Study (TIMSS) populatie 2, waaruit het beeld naar voren komt dat Nederlandse tweedeklassers, vergeleken met hun leeftijdgenoten in andere landen, over het algemeen goed presteren in de exacte vakken. Aan de andere kant is er de door de Inspectie van het Onderwijs uitgevoerde evaluatie van de basisvorming, waaruit de algemene conclusie wordt getrokken dat scholen in de basisvorming weliswaar voldoende kernkwaliteit bezitten en de basisvorming als systeem hebben ingevoerd, maar nog onvoldoende vorderingen hebben gemaakt met de inhoudelijke en didactische aanpassing van het onderwijs aan de eisen van de basisvorming. In het symposium werden de resultaten gepresenteerd van een poging tot ontrafeling en interpretatie. Een van de hoofdconclusies was dat een vergelijking van beide onderzoeken lastig is. Immers, de kwaliteitsoordelen van de beide onderzoeken blijken gebaseerd op een verschillend object van onderzoek. TIMSS richt zich primair op de meting van prestaties van leerlingen. De Inspectie daarentegen is primair geïnteresseerd in of de lespraktijk voldoet aan eisen die naar inhoud zijn ontleend aan de kerndoelen. Pas in tweede instantie is naar leerlingprestaties gekeken. Daarnaast is, daar waar het de meting van leerlingprestaties betreft, gebruik gemaakt van heel verschillende toetsen: een internationale toets bij TIMSS, (secundaire analyses van scores op) nationale toetsen voor de basisvorming bij het inspectieonderzoek. Bovendien, zo werd betoogd, zijn er grote verschillen in wijze van normering.

Lerarenopleiding en Leraarsgedrag

(P. den Brok, IVLOS, Universiteit Utrecht)

Als je op de hoogte wil blijven van de landelijke trends en ontwikkelingen in onderzoek naar leraren en lerarenopleidingen, is het bijwonen van de jaarlijkse ORD eigenlijk een must. Deze dagen geven namelijk, net als bij andere divisies, een mooi overzicht van lopend en zojuist afgerond onderzoek. Boven-

dien gaf de ORD van dit jaar deelnemers extra de gelegenheid om met elkaar in discussie te treden via forumdiscussies en interactieve symposia. Binnen de divisie Lerarenopleiding en Leraarsgedrag vonden twee forumdiscussies plaats, één rondom *competentiegericht onderwijs* (in samenwerking met andere VOR-divisies), en één rondom *veranderingen in leraarschap en in de lerarenopleidingen*. Interessant was dat in het laatstgenoemde forum herhaaldelijk gepleit werd voor afschaffing van de term *leraar* (spreek in plaats daarvan over *onderwijspersoneel*) en de daarbij horende ambtenarenstatus, mede om het beroep aantrekkelijker te maken en het lerarentekort terug te dringen. De staatssecretaris repte hier bij aanvang van het congres echter in het geheel niet over.

Inhoudelijk waren een aantal duidelijke trends waarneembaar. In de eerste plaats was dat de aandacht voor het handelen van de docent vanuit een pedagogische invalshoek. Maar liefst in drie sessies, alle rondom afgeronde promoties, kwam dit onderwerp aan bod. Zo sprak Luttenberg (KUN) over zijn pogingen een instrument te maken voor het in kaart brengen van normatieve reflectie van docenten, Van Huizen (UvA) over de wijze waarop lerarenopleidingen de pedagogische professionaliteit van docenten bevorderen en Nagtegaal (RUG) over de democratische dialoog die docenten kunnen inzetten om gestalte te geven aan hun pedagogische opdracht. Een conclusie die in alle drie de onderzoeken werd getrokken, is dat het pedagogisch handelen en reflecteren van docenten dikwijls weinig expliciet is waar te nemen. Hoewel de discussianten minder pessimistisch gestemd waren dan de onderzoekers zelf, lijkt het erop dat er rondom dit onderwerp in de toekomst nog veel werk te verzetten is.

In de tweede plaats was er veel aandacht voor de rol van het vak. Zo waren er bijdragen over de rol van vakinhoud in de didactiek van de tweede fase. Zowel Janssen (UL) als Kamp (met Bergen, KUN) spraken over de beladenheid van het curriculum - in dit geval voor het vak Biologie - en de mogelijkheid deze te reduceren door het curriculum te concentreren rond zogenaamde “sleutelbegrippen”. Daarnaast waren er bijdragen rondom cognitie en handelen bij docenten van het vak

Scheikunde (Van Driel, UL en De Jong, UU) en Engels (Den Brok, Brekelmans en Wubbels, UU). In deze twee onderzoeken was het opvallend dat er een groot verschil gevonden werd tussen de cognities, ofwel vakdidactische kennis, en het gedrag van docenten. Hoe erg het bestaan van dergelijke verschillen is, kwam echter niet aan de orde.

In de derde plaats was er onderzoek naar coaching en training van docenten. Uit Nijmeegs onderzoek naar de effecten van coaching van docenten voor het bevorderen van coöperatief onderwijs (Veenman, Krol, Koenders en Van der Burg) bleek dat de effecten van een dergelijke training weliswaar aanwezig waren, maar slechts in beperkte mate. Niessen (met Roebertsen, Moust en Vermunt, UM) liet zien dat universitaire docenten bij hun professionaliseringscursussen vooral behoefte hebben aan het leren van 'teaching tricks (of the trade)'. Wat opviel in deze onderzoeken was dat de interventies weliswaar goed scoren wat betreft de tevredenheid van docenten, maar dat effecten in termen van gedragsverandering moeilijk zijn vast te stellen, om over de effecten op de leerresultaten van leerlingen en studenten maar helemaal niet te spreken.

Tenslotte was er onderzoek naar het stimuleren van reflectie bij docenten. Mansvelter-Longayroux (UL) presenteerde uitkomsten van haar promotieonderzoek naar reflectie van leraren in opleiding door middel van portfolio's, terwijl Van den Berg (met Blijleven en Jansen, UT) een multimedia-programma presenteerde waarmee docenten aangezet kunnen worden tot reflectie over hun lesgeven. Beide onderzoeken lieten zien dat het in kaart brengen van reflectie, danwel het aantonen van het plaatsvinden daarvan, geen eenvoudige zaak is. In het eerstgenoemde onderzoek had dat mede te maken met het feit dat er veel onenigheid bestaat over wat reflectie nu precies is, in het tweede onderzoek met het feit dat het niet eenvoudig bleek om het multimedialprogramma te integreren in de lerarenopleiding.

Aan het eind van de ORD gaven de beide divisiecoördinatoren Bergen en Veugelers ook nog een kort overzicht van een aantal waarnemingen die zij binnen de divisie hadden gedaan. Deze waarnemingen geef ik u

hier volledigheidshalve mee. Veel bijdragen binnen de divisie concentreerden zich op afgeronde promotieonderzoeken (vijf in totaal) en werden gekenmerkt door intensieve debatten. Opvallend was dat er veel Vlaamse deelnemers waren, maar geen bijdragen vanuit het Vlaamse onderzoek. De bijdragen waren goed verspreid over de (Nederlandse) universiteiten, maar de beide coördinatoren vonden wel dat er veel moeite gedaan moest worden om voldoende bijdragen te krijgen. Laten we hopen dat 2002 wat dat betreft een beter "oogstjaar" wordt!

Leren en Instructie

(C. Hulshof en B. de Vries, Toegepaste Onderwijskunde, Universiteit Twente)

Als instructietechnoloog concentreer je je op het bestuderen van de invloed van instructie op leerprocessen, een aandachtsgebied dat uitstekend te rijmen is met het VOR-thema "Leren en Instructie". Desondanks namen wij als medewerkers van de afdeling Instructietechnologie van de Universiteit Twente deel aan een symposium binnen het thema "ICT en Onderwijs". Er lijkt op het eerste gezicht dus sprake van overlap in de verschillende aandachtsgebieden die de VOR onderscheidt. Tijdens ons bezoek aan de ORD 2001 hebben we daarom eens extra gelet op verschillen en overeenkomsten tussen de thema's "ICT en Onderwijs" en "Leren en Instructie". We zullen hier twee sessies, voor elk thema één, onder de loep nemen.

Op dinsdagmiddag was een symposium rond het thema "Computer Supported Collaborative Learning (CSCL)" georganiseerd. De deelnemers aan deze sessie vormen samen een aandachtsgebied van NWO. De titel van de sessie was "CSCL: Regulatie- en coördinatieprocessen bij samenwerkend leren in verschillende ICT-leeromgevingen in het voortgezet onderwijs". Dat CSCL zich in een toenemende belangstelling mag verheugen bewees het aantal toehoorders bij deze sessie: de zaal barstte bijna uit haar voegen.

De vier projecten die binnen dit symposium gepresenteerd werden, zijn vorig jaar van start gegaan en staan dus nog in de steigers. Er werd ons een kijkje in de keuken van de

high-tech leeromgeving Active Worlds gegund. Molenaar liet zien op welke wijze leerlingen kunnen samenwerken bij het ontwerpen van een drie-dimensionale “wereld”. De bijdrage van Van der Puil behandelde het ontwerp van een samenwerkingstool voor het schrijven van teksten. Hij sneed enkele oriënterende vragen aan als “welke vormen van ondersteuning zijn wanneer nodig als met behulp van de computer wordt samengewerkt”. Hoewel de vier bijdragen aan het symposium gemeenschappelijke kenmerken hebben (samenwerkend ontdekkend leren, regulatie van productieve leerprocessen), kiezen ze toch ieder hun eigen insteek en bestrijken zo een breed gebied aan onderwijskundige vragen omtrent elektronische leeromgevingen. Dat vinden wij dan weer kenmerkend voor het onderzoek dat binnen CSCL plaatsvindt; het schrikt er niet voor terug samenwerkend leren, ontdekkend leren, probleemoplossend leren, (meta-)cognitieve vaardigheden, interfaceontwerp, beta én alfavakken in zijn winkel op te nemen. In een hoek van onderzoek waar theorie, methodiek en innovatie in de praktijk hand in hand gaan, moet het daarom wel bruisen van de energie.

Eerder op de dag waren we aanwezig bij een papersessie met als titel “Wiskundige strategieën en misconcepties”. De sfeer hier had minder die van een Internetcafé waar ideeën met de snelheid van glasvezelkabel door de ruimte gaan. In plaats daarvan waren we beland in een huiskamer en onze gastheer Van der Linden beloofde dat we “hard aan het werk zouden gaan”. De papersessie bestond uit vier bijdragen uit de Vlaamse keuken over rekenkundige onderwerpen als lineariteitsillusie en het effect van wisselende roostergroottes op het schatten van aantallen. Waar onderzoek naar CSCL een onbesproken kamerbreed tapijt van zinvolle (of in ieder geval leuke) toepassingen in het verschiep ziet liggen, werd hier na elke papersessie door Dekker het gepresenteerde onderzoek van scherp commentaar voorzien en daarbij dook stevast de vraag naar de relevantie voor de praktijk op. En juist bij mooi opgezet, bescheiden onderzoek naar details in rekenonderwijs krijg je als toeschouwend wetenschapper het warme gevoel dat hier wezenlijke zaken ontdekt worden: “leerlin-

gen reageren defensief wanneer na opbouwende instructie hun misconcepties aan het licht komen en zijn niet snel geneigd ze aan te passen” of “leerlingen blijken in staat hun strategiegebruik aan te passen in functie van de taakomstandigheden”. Waarom krijg je als toeschouwend wetenschapper die hinkt op twee benen (een instructiebeen en een ICT-been) een beetje het gevoel dat onderzoek dat zich in de ICT-hoek bevindt over pakweg tien jaar pas weer bij instructiedetails van dit kaliber teruggekeerd zal zijn?

Aldus mijmerend hebben wij op deze ORD van beide walletjes gesnoept. Zo verschillend als beide sessies - genomen als voorbeeld voor de twee VOR-divisies - ook zijn, op beide wallen is voorlopig nog geen sprake van verveling: zowel op microinstructieniveau als in brede computergemodelleerde leeromgevingen is de dek er nog lang niet uit.

Beroepsonderwijs, Bedrijfsopleidingen en Volwasseneneducatie

(M. van der Klink, Open Universiteit Nederland)

Het programma binnen de divisie BBV was dit jaar gevarieerd, maar qua omvang tamelijk beperkt. In totaal werden er slechts acht papers gepresenteerd, stonden er vier postersessies geprogrammeerd, was er een tweetal symposia met papers rondom een specifiek thema en was er een paneldiscussie. Van de drie dagen was de woensdag dan ook niet ingevuld met presentaties. Echt opmerkelijk is dit niet. Hoewel de divisie BBV één van de grootste divisies binnen de VOR is, blijkt het ieder jaar moeilijk te zijn om de tijd vol te plannen.

Niettegenstaande het wat magere aanbod, was de variatie aan thema's groot. De presentaties hadden betrekking op uiteenlopende actuele onderwerpen zoals: kennismanagement (Van Zolingen & Streumer), ondernemerschap en beroepsonderwijs (Onstenk), evaluatie van de Wet Educatie Beroepsonderwijs (Nijhof e.a.), competentiegericht onderwijs (Mulder e.a.).

De paneldiscussie over competentiegericht onderwijs bleek niet in alle opzichten een geslaagde bijeenkomst te zijn. De vooraf

in de 'proceedings' beschreven vragen bleken niet of nauwelijks als leidraad te fungeren voor de discussie, hetgeen bij sommige bezoekers enige ergernis teweeg bracht.

Zeer actueel was het tweetal symposia over de evaluatie van de Wet Educatie Beroepsonderwijs. Kort voor de ORD werd het eindrapport aan de minister aangeboden en in deze twee symposia konden de bezoekers kennis nemen van de serie onderzoeken die in het kader van deze evaluatie waren uitgevoerd. Vanwege het grote aantal onderzoeken dat was uitgevoerd, was besloten om een tweetal symposia achter elkaar te plannen.

Het eerste symposium startte met een inleiding van Nijhof over de wetgeving, de achtergronden van de evaluatie en de wijze waarop de evaluatie was uitgevoerd. Centraal in de evaluatie stond de vraag naar de doeltreffendheid van het besturingsparadigma dat de overheid voor de BVE hanteert. Na deze inleiding volgde een drietal paperpresentaties over de aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt (Heijke & Brandsma), het beleidsvoerende vermogen van instellingen in de BVE-sector (Karstanje) en over de doelmatigheid van de leerwegen (Van der Velden). De presentaties waren zeer informatief, maar drie presentaties én een inleiding in anderhalf uur leidden tot een ietwat overladen programma, zodat er weinig ruimte voor discussie resteerde. Een onderwerp als bijvoorbeeld de gehanteerde onderzoeksdesigns kan - juist bij dit soort, politiek gevoelige, evaluaties - interessante discussiestof opleveren, maar kwam daarvoor niet aan bod. In het tweede symposium stond na een inleiding (Nijhof) eveneens een drietal paperpresentaties gepland over respectievelijk de afstemming van leerwegen (De Bruijn), het realiseren van maatwerk in de BVE-sector (Doets), en de kwaliteit van de examinering binnen de BVE (Nieuwenhuis, Mulder, Jellema & Van Berkel).

Voldoende ruimte voor discussie was er bijvoorbeeld wel in de papersessies over leren in arbeidsorganisaties onder voorzitterschap van Kwakman. Van der Krogt presenteerde het werk van een groep Nijmeegse onderzoekers naar veranderingen in werk, competenties en leerstructuren. Daartoe werd gebruik gemaakt van een secundaire analyse van een bestaand databestand. De resultaten

duiden erop dat er geen sterke verbanden bestaan tussen veranderingen in werk, veranderende competentievereisten en aanpassingen in leersystemen binnen organisaties. Dat is opmerkelijk te noemen, omdat veel theorieën op het terrein van de HRD wel degelijk hechte configuraties verwachten. Sterk en Baert presenteerden een exploratief onderzoek naar de mate waarin collectieve leerpatronen van organisaties zich verhouden tot individuele leervoorkeuren van werknemers. Een leerpatroon wordt daarbij opgevat als een min of meer uitgekristalliseerde configuratie van leeractiviteiten in een bepaalde arbeidsorganisatie. Op basis van literatuurstudie en kwalitatief onderzoek onder medewerkers van welzijnsinstellingen werd een groot aantal hypothesen gegenereerd die in een volgende onderzoeksfase object van studie worden. Bij beide presentaties was voldoende ruimte ingebouwd voor interactie met de aanwezigen en dat leidde tot geanimeerde gesprekken over zowel de opzet en uitvoering van de onderzoeken als ook over de verklaringen voor de onderzoeksresultaten, en implicaties voor praktijk en theorieontwikkeling.

Zeer veel discussieruimte was er in de sessie onder voorzitterschap van Poell, waarin één paper werd gepresenteerd over ontwikkelingen, deelname en kosten van bedrijfsopleidingen en dat door Streumer - namens een groep Twentse onderzoekers - werd gepresenteerd. Het werd een welhaast interactieve sessie waarbij gedurende de presentatie uitvoerig met elkaar werd gediscussieerd. De data waren verzameld via een survey onder Nederlandse opleidingsfunctionarissen. In het onderzoek werd gevraagd naar de feitelijke situatie (in 1998) inzake opleidingen in de organisatie van de respondent, alsmede naar de inschatting van de situatie in 2002. Voor 1998 geldt: korte cursussen op het terrein van management, communicatie en computervaardigheden met name bedoeld om het personeel beter te laten functioneren in de huidige werksituatie, vooral 'off-the-job' opleidingsactiviteiten, hoofdzakelijk mannelijke cursisten. Voor 2002 geldt: meer accent op "al doende leren", meer aandacht voor thema's als persoonlijke effectiviteit en een sterkere relatie tussen opleiden en het realiseren van strategische organisatie-

doelen. Wat interessant is aan dergelijke surveys is dat ze aantonen dat hoogdravende visies over ingrijpende veranderingen in bedrijfsopleidingen maar zeer gedeeltelijk worden gestaafd door empirische gegevens.

Terugkijkend kan geconstateerd worden dat de presentaties binnen de divisie, op een uitzondering na, actueel en interessant waren en goed werden bezocht. Mocht volgend jaar wederom het aantal papers gering zijn, dan zouden de themacoördinatoren er goed aan doen het aantal papers per sessie desnoods te verminderen, zodat voldoende ruimte voor interactie met de zaal gevonden kan worden. Deze ORD heeft laten zien dat een gering aantal papers in combinatie met een goede voorzitter kan leiden tot actieve participatie van de bezoekers, hetgeen naar mijn mening de aantrekkelijkheid van de ORD alleen maar ten goede komt.

Hoger Onderwijs

(H. Oost, IVLOS, Universiteit Utrecht)

Competentiegericht onderwijs is een centraal thema in het hoger onderwijs en het leek dan ook een goede keuze om daaraan een panel-discussie te wijden op de ORD. De samenstelling van het panel was veelbelovend (Mulder, Van den Akker, Jochems, Wubbels, Nedermeijer, Naaijken en Honnebier), maar zowel de inhoud als de vorm van de discussie maakte die belofte niet waar. Er zijn veel benaderingen van competentie en de meeste stuiten op bezwaren. Tien jaar geleden maakte bijvoorbeeld Norris (1991) die balans al op. Wie competentie benadert in termen van waarneembare taken (behavioristische benadering), schreef hij, kan rekenen op de beschuldiging van eendimensionaal atomisme. Wie zegt dat competentie de samenvatting is van een aantal algemene karakteristieken (generieke benadering) wordt gekritiseerd vanwege de nietszeggende algemeenheid van die felbegeerde eigenschappen. En wie beweert dat competentie een verborgen structuur is die moet worden blootgelegd (cognitieve benadering), wacht het verwijt van onpraktische complexiteit. Sindsdien zijn er verschillende interessante pogingen ondernomen om aan deze kritiek te ontkomen. Maar

aan een bespreking daarvan kwam het panel lang niet toe. Men stelde wat, telde wat, peilde een mening en ging over naar het volgende panellid. Het informatiegehalte was teleurstellend laag en de zaal liep morrend leeg.

Toch was er voor de (welwillende) bezoeker voldoende interessants te horen in Amsterdam dit jaar. Natuurlijk niet onverwacht, maar toch opmerkenswaardig, blijft de opmars van ICT-gebruik in het hoger onderwijs. De onderwijskundige aandacht is duidelijk verschoven van de mogelijkheden die ICT biedt om het onderwijs efficiënter te maken, naar vormen waarin ICT het leerproces daadwerkelijk bevordert. De ontwikkeling van elektronische portfolio's is daarvan wellicht een sprekend voorbeeld. Voorgesteld als een reactie op de behavioristische benadering van competenties, werkt men in Utrecht en Maastricht aan een elektronisch portfolio (ook wel: e-folio) dat breed inzetbaar is en ook een rol kan spelen na het afstuderen. Men heeft gekozen voor een sollicitatiemodel, waarin de gevraagde (academische) bekwaamheden de structuur van het portfolio vormen. In Twente werkt men met zogenoemde *digitale showcase portfolio's* waaraan een sollicitatietraining is verbonden. De gekozen vormen zijn interessant, maar roepen een zekere spanning op tussen de beoogde kritische reflectie op het eigen leerproces en het verkopen van jezelf ("herontwerp jezelf door de bril van een ander"). Meer in het algemeen is er een functionaliteitsprobleem, dat helder in de Wageningse bijdrage (Stoas) naar voren kwam: een portfolio kan zoveel functies vervullen (er werden er meer dan tien genoemd), dat een belangrijke vraag is welke functies een portfolio in welke setting zou moeten vervullen. En aansluitend is er dan natuurlijk de vraag of het e-folio de gekozen functies ook daadwerkelijk vervult en kan vervullen.

Gevreesd moet worden dat daarover vaak iets te optimistisch wordt gedacht. In de eerste plaats omdat de gewenste leeropbrengst moeilijk te meten is, zoals bijvoorbeeld geïllustreerd wordt door het e-folio-onderzoek in de Educatieve Faculteit van Amsterdam naar zelfsturing door studenten, of het Heerlense onderzoek naar 'self-regulated learning competence'. Daarnaast is de moeite die het

kost om daadwerkelijk leerwinst te boeken op het competentieterrein, een tweede reden om enige terughoudendheid te betrachten. Projectonderwijs (Leuven), probleemge- stuurd onderwijs (Maastricht), 'small group teaching' (Groningen), Engelstalig onderwijs (Groningen en Delft); kritische onderzoekers melden dit jaar onbevredigende leeropbreng- sten. Een plausibele verklaring voor de te- leurstellende resultaten vinden we wellicht in een onderzoek uit Heerlen, gericht op het trainen van beoordelingsvaardigheden bij PABO-studenten. Het onderzoek illustreert dat studenten getraind kunnen worden in ho- gere-orde vaardigheden, maar tegelijkertijd illustreert het hoeveel tijd, inzet, intelligentie, geduld en creativiteit het kost om een inter- ventiestrategie te ontwikkelen die studenten daadwerkelijk begeleidt tot het niveau van een 'reflective practitioner'. De boodschap lijkt te zijn, dat een bruikbare interventie- strategie gebaseerd is op een theoretisch en em- pirisch onderbouwde en uitgewerkte exper- tisetheorie.

En dan was er nog aandacht voor kwali- teitszorg. Het was aardig om te vernemen dat in een grootscheeps Vlaams onderzoek (in 44 departementen van 9 hogescholen onder 1600 personeelsleden en 9910 studenten) onder- steuning is gevonden voor de stelling dat "wat goed is voor het personeel, goed is voor de studenten". Zestig procent van de varian- tie van de gemiddelde studententevredenheid wordt verklaard door de cultuurperceptie en de algemene personeelstevredenheid, waarbij het personeel (en dus de studenten) vooral te- vreden blijkt in een collectief-gerichte (lees: teamgerichte) organisatie. Maar hét kwali- teitszorgthema van deze ORD was natuurlijk dat alle opleidingen in het hoger onderwijs in de toekomst worden geaccrediteerd (van een keurmerk worden voorzien), zodat de kwali- teit van opleidingen ook internationaal beter te vergelijken is met de kwaliteit van buiten- landse opleidingen. Hierover werd op de laatste congresdag een kennissymposium ge- houden. De Europese dimensie bleef onder- belicht omdat de daartoe uitgenodigde spre- ker Amsterdam niet op tijd kon bereiken. Niettemin was het een zeer informatief sym- posium, hoewel de titel "Van visitatie naar accrediteren" enigszins misleidend was: er

komt geen verschuiving van visitatie naar ac- creditatie. Visitaties hebben we en houden we. Accreditatie komt erbij en die kan gaan fungeren als een controle op de visitatie. He- laas kan hier niet worden ingegaan op de vele kansen, uitdagingen, onzekerheden, haken en ogen die de accreditatieplannen met zich meebrengen. Maar duidelijk moet zijn dat de kernvraag is, hoe het niveau van een oplei- ding moet worden vastgesteld en welke kwa- liteitsstandaard daarbij gebruikt wordt. En al- weer: een helder en precies antwoord op de vraag hebben we niet. Want wat is een goede academische opleiding?

Methodologie en Evaluatie

*(P. Sanders, Universiteit van Amsterdam/
Citogroep)*

Het aantal bijdragen op het gebied van de methodologie en evaluatie was dit jaar be- scheiden: één symposium en twee paperses- sies. Het onderwerp van het symposium was "Computer Supported Collaborative Lear- ning (CSCL)". In de bijdrage van Veldhuis en Verburg werd verslag gedaan van onderzoek naar een codeerschema dat bedoeld was om inzicht te krijgen in de kwaliteit van het leer- proces van studenten. Onderzoek naar de va- liditeit, betrouwbaarheid en efficiëntie van een analyseschema om coördinatieprocessen tijdens computerondersteunend samenwer- kend leren in kaart te brengen, was het on- derwerp van de bijdrage van Strijbos. In de derde bijdrage van dit symposium werd door Van der Meijden, Kleine en Krol verslag ge- daan van een onderzoek naar de kwaliteit van leerlinginteracties in verschillende collabora- tieve settings.

De eerste papersessie startte met de paper van Verstegen, Pilot en Barnard en ging over onderzoek naar de rol van iteratie tijdens het ontwerpen van specificaties van trainingssi- mulatoren. In het onderzoek moesten tien proefpersonen een trainingsprogramma ont- werpen voor de waarnemer die de warmte- beelden van een vliegtuigje moet interprete- ren. Uit het onderzoek bleek dat de proefperso- nen die meer itereren ook betere ontwerpen maakten maar ook meer tijd aan het ontwerp

besteedden. Over het onderzoek naar de voorspellende waarde van de Eindtoets Basisonderwijs voor drie verschillende jaren, 1995, 1997 en 1999, werd door Uiterwijk gerapporteerd. Dit onderzoek kan uitgevoerd worden, omdat leerlingen die in een oneven jaar deelnemen aan de Eindtoets Basisonderwijs tot en met het begin van hun tweede jaar in het voortgezet onderwijs gevolgd worden. De correlatie tussen de Eindtoetstotaalscore en een maat voor schoolsucces was voor alle drie de jaren gelijk aan .79. Hoe de scores behaald op de PRIMA-rekentoets omgerekend kunnen worden naar de CITO-rekentoets uit het CITO-leerlingvolgsysteem kwam in de paper van Koopman aan de orde. Op basis van het onderzoek naar de twee toetsen kon geconcludeerd worden dat beide toetsen dezelfde vaardigheid meten. Uit het onderzoek bleek echter ook dat de opstelling van een omreken tabel met de nodige problemen gepaard ging.

De eerste paper in de tweede papersessie van Rekers en Mombag ging over methodeafhankelijkheid van schoolbeoordelingen op de kwaliteitskaarten voortgezet onderwijs. De twee methodes die vergeleken werden, waren de kwaliteitskaartmethode, wat een analyse op het niveau van scholen is, en de meerniveaumethode waarbij gebruik gemaakt wordt van meerniveau analyse en die uitgaat van individuele leerlinggegevens. Gezien het aantal scholen dat afhankelijk van de methode een andere beoordeling ontving, wordt ook door dit onderzoek nog eens bevestigd dat de meerniveaumethode de voorkeur verdient. In de paper van Ruiter en Jungbluth werd verslag gedaan van lopend onderzoek dat uiteindelijk in een instrument voor het meten van onderwijsaanbod moet resulteren. Hopelijk kan dit 'Opportunity To Learn'-instrument tijdens de ORD 2002 gepresenteerd worden. De derde paper in deze sessie van Straetmans en Nijmeijer betrof onderzoek naar de rekenvaardigheid van beginnende PABO-studenten. Uit het onderzoek blijkt hoe slecht het gesteld is met de rekenvaardigheid van PABO-studenten en de paper zou dan ook verplichte literatuur moeten zijn voor al degenen die zich met de opleiding van docenten bezighouden.

Beleid en Organisatie in het Onderwijs

(R. Maslowski en A. Visscher, Toegepaste Onderwijskunde, Universiteit Twente)

Rond het thema "Beleid en Organisatie in het Onderwijs" waren in Amsterdam dit jaar drie symposia en een papersessie geprogrammeerd.

Het symposium "Deregulering van onderwijsbeleid" stond in het teken van de studie "Deregulering met beleid", waarbinnen Van den Berg inging op onderzoek naar de effecten van deregulering en autonomievergroting. Gegeven het schaarse onderzoek op dit terrein en de grote diversiteit in vormen van deregulering zijn empirisch gefundeerde uitspraken over de effecten van het gevoerde beleid lastig. Waardevol is dat de onderzoekster voor elk van de onderwijssectoren in kaart heeft gebracht welke beleidstheorie aan deregulering ten grondslag ligt; deze analyse biedt goede aanknopingspunten voor nader onderzoek. Van Dyck ging in op de vraag in hoeverre binnen het onderwijs sprake is van marktwerking en wat hiervan de consequenties zijn voor de relatie tussen deregulering en onderwijskwaliteit. Zij gaf aan dat verbetering van de onderwijskwaliteit deregulering ten aanzien van het onderwijskundig domein vereist, maar dat daarvan in de praktijk slechts gedeeltelijk sprake is. De overheid is namelijk ook belast met het codificeren van onderwijskwaliteit, hetgeen juist aanleiding geeft tot regulering op het onderwijskundig domein. Een balans tussen regulering en deregulering ten aanzien van onderwijskundige zaken is met andere woorden gewenst. Schram en Riemersma hielden een presentatie die enigszins buiten het bestek van het symposium viel, maar wel een relevant onderwerp behelste: de noodzaak tot herijking van de basisvorming. Schram presenteerde een aantal mogelijkheden om op korte termijn aanpassingen in de basisvorming aan te brengen, die er toe moeten bijdragen dat het huidige programma minder overladen en versnipperd raakt. Riemersma richtte zich vervolgens op de lange-termijnaspecten van de basisvorming, waarbij hij pleitte voor een verregaand geïndividualiseerd curriculum. Referent De Vijlder sloot zich hierbij aan. Naar zijn mening vinden er maatschappelijke

ontwikkelingen plaats die dit decennium tot een drastische verandering van het onderwijssysteem zullen moeten leiden.

Het onderzoek dat tijdens het symposium "Onderwijspersoneel in beweging" werd gepresenteerd had betrekking op de achtergronden en kenmerken van mobiliteit in het onderwijs. Vink ging nader in op de omvang van de mobiliteit in basis- en voortgezet onderwijs en op de persoons- en schoolkenmerken die met mobiliteit samenhangen. Het primair en secundair onderwijs blijken relatief gesloten sectoren te zijn. Hoewel de mobiliteitscijfers niet noemenswaardig afwijken van die in andere onderwijssectoren leerde een nadere analyse dat de instroom grotendeels bestaat uit net afgestudeerden, of leerkrachten die in dezelfde sector op basis van een tijdelijk contract werkzaam zijn. De uitstroom bestaat voor een groot deel uit leerkrachten die de arbeidsmarkt verlaten. Wiersma ging na welke doelen scholen nastreven met hun mobiliteitsbeleid en in hoeverre er sprake is van systematisch mobiliteitsbeleid op basisscholen. De belangrijkste redenen voor scholen om mobiliteitsbeleid te voeren bestaan uit het bevorderen van onderwijskwaliteit, het bevorderen van flexibiliteit van de organisatie, en het bieden van uitdagingen aan personeel. Van Wolput onderzocht de motieven van medewerkers om mobiel te worden. Ontevredenheid over de inhoud van de functie bleek het voornaamste motief. Van Wolput vond in haar onderzoek verder indicaties dat een verandering van baan, ook wanneer dit gedwongen gebeurt, door de betrokkenen achteraf vaak als positief wordt ervaren. In de discussie werd geconstateerd dat mobiliteit sinds het begin van de jaren '90 gepropageerd wordt zonder dat duidelijk is of de doelstellingen (zoals minder ziekteverzuim en burn-out, meer arbeidssatisfactie en een betere onderwijskwaliteit) bereikt worden. In toekomstig onderzoek dient dit onder de loep genomen te worden.

Het derde symposium was door het Nederlandstalig Genootschap voor Internationale Comparatieve Studies georganiseerd en had tot doel om aan de hand van voorbeelden van internationaal vergelijkende studies stil te staan bij de aard van dit type onderzoek en daarmee het onderzoek op dit terrein nieuw

leven in te blazen. Een centrale boodschap was dat dit type onderzoek van belang is, omdat het een breder en meer genuanceerd beeld van een bepaald verschijnsel (bijvoorbeeld het functioneren van onderwijsinspecties, of de introductie van marktprincipes in onderwijssystemen) kan geven, hetgeen met name in beleidsvoorbereidende processen van belang kan zijn. In deze papersessie werden papers van wisselende kwaliteit gepresenteerd over respectievelijk de klachtenregeling in het primair en secundair onderwijs, de nieuwe financieringssystematiek voor nascholing, het oplossingsgedrag van schoolleiders, en de publicatie van schoolprestatie-informatie.

Het gehele thema "Beleid en organisatie" overziend vinden we de opzet van symposia voor herhaling vatbaar, daar dit de mogelijkheid biedt om een actueel thema meer diepgaand en vanuit diverse invalshoeken te behandelen. Wel zouden we ervoor willen pleiten daarnaast de nodige vrije ruimte te bieden, zodat belangrijk onderzoek dat buiten de symposia valt ook gepresenteerd kan worden.

Tot slot spreken we de wens uit dat de omvang van het empirisch onderzoek op het terrein van onderwijsorganisatie en -management toeneemt, aangezien relatief veel van de presentaties helaas niet aan dit criterium voldeden.

Aan dit verslag hebben meegewerkt:

E. van den Berg, P.J. Blijleven, P. den Brok, C.D. Hulshof, M.C. van der Klink, W.A.J.M. Kuiper, R. Maslowski, G. W. Meijnen, P. Sanders, J.N. Streumer, H. Oost, A.J. Vischer, B. de Vries.

Eindredactie:

J.N. Streumer (Toegepaste Onderwijskunde, Universiteit Twente)